

Å arbeide med den vanskelige historien

Quisling-utstillingen på Telemark Museum

Lene Elisabeth Walle

Tenk dere følgende situasjon: En samling mennesker sitter rundt et lunsjbord på et lite, norsk museum. Året er 1999. Museumslederen har ordet og forteller om en av byens og landets mest forhatte menn: Vidkun Quisling. Hun snakker også om andre profilerte menn fra byen, bl.a. Henrik Ibsen og Hjalmar Johansen. Da er det at museets nyansatte sivilarbeider utbryter: «Hvem var han Quisling, igjen?»

Jeg vet ikke om denne episoden foregikk nøyaktig slik, og det er heller ikke så viktig. Det avgjørende er at man på Telemark Museum da begynte å arbeide med ideen om en utstilling hvor Vidkun Quisling, hans liv og gjerninger, skulle få en sentral plass. Målgruppen skulle være unge mennesker mellom 14 og 20 år. Målet var at de etter å ha sett utstillingen ikke lenger skulle lure på hvem Quisling var, og de skulle også gis grunnlag for å reflektere over egne meninger og valg ved å speile seg i bildet av Vidkun Quisling, hans situasjon og samtid.

Veien frem mot utstillingsåpning skulle imidlertid vise seg å bli uvanlig lang og bratt. Utstillingen åpnet først 15. mai 2007 og var deretter åpen for publikum i to sommersesonger frem til september 2008. Denne artikkelen handler om hvorfor utstillingen ble laget, om arbeidet underveis og om resultatet.

Bakgrunn

I 1998 skiftet Fylkesmuseet for Telemark og Grenland navn til Telemark Museum. Museet var da et regionalt museum, lokalisert i Skien. Museet hadde ansvar for Henriks Ibsens barndomshjem og Brekkeparken (fri-luftsmuseum og storgårdsanlegg), samt store fylkesomspennende gjenstandssamlinger. I 1999 begynte norske museer å se konturene av den store museumsreformen som skulle komme. I Telemark førte dette bl.a. til at alle museene i midtre og nedre Telemark inngikk konsolideringsavtale med Telemark Museum. Dette innebar at Telemark Museum tok over drift og forvaltning av de enkelte museene. Dette arbeidet ble påbegynt i 2002 og ble først fullført i 2008.

Midt oppe i denne store omleggingen, sammenslåingene og avtaleinn-gåelsene skulle museene driftes og forvaltes som før. Utstillinger skulle planlegges og produseres, skoleklasser skulle ha gode tilbud, bygningene skulle vedlikeholdes, og i tillegg skulle de tusen andre gjøremålene som kjennetegner museene, utføres. I Skien satte man seg altså ned og planla en utstilling om en av norgeshistoriens mest kontroversielle menn, Vidkun Quisling. Og reaksjonene lot ikke vente på seg. I styret, og i lokal-samfunnet, ble sinnene satt i kok over at museet skulle bruke tid og pen-ger på en slik mann. Underforstått – denne mannen var ikke verdig en plass på museum. Resultatet av dette var at styret ba direktøren sette pla-nene om en slik utstilling på vent.

Daværende leder på Telemark Museum, Vibeke Mohr, er imidlertid ikke en skyggeredd dame. Hun mente det var riktig å sette fokus på Quisling og hans rolle i norsk historie, og at det nettopp var viktig at det var et museum som gjorde dette, med museenes troverdighet, metode og faglighet som ballast. At det ble Telemark Museum var naturlig, i og med Vidkun Quis-ling's bakgrunn og oppvekst i fylket. Hun holdt derfor saken varm.

Etter hvert sto hun heller ikke helt alene med utfordringene. Samtidig som norske myndigheter begynte å stille spørsmål ved antallet og kvali-teten på norske museer, noe som resulterte i den store museumsrefor-men, begynte også flere å stille spørsmål ved museenes samfunnsrolle. Det ble snakket stadig høyere om at museene, for å være aktuelle sam-funnsinstitusjoner, måtte innta en mer samfunnskritisk rolle. Museenes arena og metode måtte brukes til å debattere ulike temaer, slik at befolk-

ningen i større grad kunne oppleve og reflektere over ulike sider ved vårt samfunn.

Ett resultat av dette var BRUDD-prosjektet, startet av ABM-utvikling i 2003. Ni museer og én fylkeskommune var deltakere i prosjektet, deriblant Telemark Museum. I ABM-skrift nr. 26 heter det: «Prosjektet BRUDD skal stimulere museene til å hente fram og fortelle de vanskelige og marginaliserte historiene, tørre å stille spørsmål, ta standpunkt, invitere til debatt og *utøve en problemorientert samfunnskritisk funksjon.*» Ved å fokusere på Vidkun Quisling og lage en utstilling basert på hans historie, svarte Telemark Museum nettopp på denne utfordringen.

Hvorfor utstilling om Vidkun Quisling?

Vidkun Abraham Lauritz Quisling var født 18. juli 1887 i Fyresdal i Telemark. Hans foreldre var Jon Lauritz Quisling og Anna Caroline Bang. Oppveksten hadde han i Fyresdal, Drammen og Skien. Eksamen artium tok han på Latinskolen i Skien. Det var også i Skien han tilbrakte sin ungdomstid. Han vokste opp med to brødre og én søster. Det er skrevet mange bøker om oppveksten hans, og det er mange forskere som har lett i hans barndom og familieforhold for å finne årsakene til hans politiske valg i voksen alder.

24. oktober 1945 ble Quisling skutt på Akershus festning. Allerede i mai 1940, få dager etter okkupasjonen og Quislings annonsering av maktovertakelsen, ble hans navn synonymt med ordet forræder. I alle år siden har hans gjerninger vært gjenstand for spekulasjoner og satt inn i ulike sammenhenger.

Årene før, under og etter 2. verdenskrig var problematiske i norsk historie. Mange mennesker inntok standpunkter som vanskeliggjorde deres eget og familiens liv, standpunkter som har fått konsekvenser frem til våre dager. I et slikt perspektiv er denne historien spesielt sår og vanskelig.

For Telemark Museum var det ikke et poeng i seg selv å lage en biografisk utstilling som beskrev Vidkun Quislings liv og gjerninger, selv om vi satte det inn i et relieff av samtidens ideologier og realisme. Vi anså det som et viktig poeng å gi målgruppen kunnskaper om dette, men museets overordnede mål var å bruke historien til å skape refleksjon og kritisk inn-

sikt hos unge mennesker. Vi ønsket også å få dem til å reflektere over eget tankegods og hvilke standpunkter de selv inntok i forhold til ulike problemstillinger i dagens samfunn. Om vi klarte å nå målet 100 % er vi usikre på. Årsaken til dette vil jeg drøfte nærmere i det følgende.

Interne utfordringer

Internt i museet var det ikke selvsagt at man skulle bruke krefter, tid og penger på en slik utstilling. Museumsfolk har, i likhet med mange utenfor museene, sterke oppfatninger av hva et museum skal *være*, og er enda mer opptatt av hva museene skal *gjøre*. Museumsfolk har et svært bevisst forhold til knappe ressurser og utnyttelsen av disse. I tillegg har vi stor faglig integritet, og tar nødvendig på oss oppgaver som går ut over eget kompetanseområde. Telemark Museum var midt oppe i store konsolideringsutfordringer, og var smertelig klar over mange uløste oppgaver innen forvaltning og formidling. Samtidig manglet institusjonen intern spesialkompetanse på tidsperioden og problemstillingen. Den interne motstanden mot utstillingen var derfor forståelig. Men fordi det var snakk om gode museumsfolk med innsikt i et samfunn i endring og behov for å følge overordnede føringer, snudde holdningene raskt. Etter noe tid støttet de ansatte helhjertet opp omkring planene om utstillingen. Denne støtten, sammen med evnen til omstilling og høy grad av kreativitet, skulle vise seg å være avgjørende da man kom dit at utstillingen faktisk skulle realiseres.

Verre var det faktisk med deler av styret. Planene om utstillingen ble diskutert i museets styre i flere omganger. I 1999 vedtok de å sette utstillingen på vent. Men så endret styret holdning, og våren 2006 vedtok de endelig at utstillingen skulle stå ferdig til sesongåpning i 2007. Vibeke Mohr sluttet som direktør ved museet i mai 2006, og da jeg begynte som direktør i oktober 2006, var utstillingens skjebne ennå uavklart. Styrets vedtak var gjeldende, men styret sa samtidig at det var opp til ny direktør om utstillingen faktisk skulle realiseres. Her måtte det handles raskt.

Avgjørelsen om å følge styrets vedtak ble tatt, og arbeidet med å realisere utstillingen ble tatt opp igjen i november 2006. Avgjørelsen var ikke uproblematisk. Det var mange uavklarte spørsmål, bl.a. vedrørende

finansiering, prosjektorganisering og eksterne konsulenter. Ikke minst var det problematisk at styret ikke var samlet i forståelsen av hva som skulle skje. Særlig ett styremedlem tok til orde for at det var galt av museet å lage denne utstillingen. Denne motstanden ble eksponert i offentligheten, og pressen ble flittig benyttet til ytringer omkring museet og utstillingen.

Debatt og ekstern motstand

Debatten omkring utstillingen var stor helt fra ideen ble lansert, ikke bare blant de ansatte og i styret, men også i samfunnet ellers. Det var stor interesse for og mye fokus på utstillingen i mange år før den ble realisert. Uttalelser om utstillingen ble tolket og vurdert, og det oppsto tidlig ulike forestillinger omkring hva utstillingen skulle innholde, hvem som skulle høres, og hvilken «side» som skulle presenteres.

For å sikre et best mulig grunnlag for en god utstilling med fokus på riktige problemstillinger, ble det derfor som del av et forprosjekt i 2004 og 2005 nedsatt en tverrfaglig gruppe som skulle diskutere utstillingens innhold. Diskusjonene her la et viktig grunnlag for endelig valg av konsept. Forprosjektgruppen bestod av professor Hans Fredrik Dahl, filosof Einar Øverenget, historiker Ingvar Skobba, psykiater Finn Skårderud, avdelingsleder Per Rekdal, rådgiver Hilde Holmesland, rådgiver Merete Frøyland, professor Thomas Hylland Eriksen og museumsdirektør Vibeke Mohr. I tillegg ga også hjemmefrontmuseets leder Arnfinn Moland og professor Oddvar Høidal innspill til gruppen. Ingvar Skobba var eneste medlem fra forprosjektgruppen som var med på å utforme den endelige utstillingen.

Diskusjonene fra forprosjektgruppen ble ført videre til prosjektgruppen av Ingvar Skobba, som deltok der sammen med prosjektleder og museumspedagog Hilde Fiskum, utstillingskonsulent Bjørn Helgedagsrud og artikkelforfatteren. Alle var ansatt ved Telemark Museum. Prosjektgruppen var hurtigarbeidende. Den startet opp i november 2006. Utstillingsåpning var 15. mai 2007.

Det ble tidlig bestemt at målgruppen skulle være ungdom mellom 14 og 20 år, og at målsettingen som nevnt var å få disse unge menneskene til å reflektere over egne valg og handlinger ut fra kunnskap om Quisling og de valg han foretok. Prosjektgruppens valg av tema og utstillingstekniske

grep for å nå denne målsettingen ble påvirket av mange forhold. Økonomi var én ting, tidsaspekt, utstillingslokalene og eksterne samarbeidsparter var andre.

Enkelt personer og grupperinger som tok standpunkt mot utstillingen i media og gjennom henvendelser til museet, hadde ulik agenda. Grovt sett kan motstanderne deles i tre kategorier; det var de som på generelt grunnlag mente at denne type problemstillinger ikke hørte hjemme på museum, det var de som ikke ønsket at man skulle belyse problemstillingen fordi det implisitt var en forherligelse av Quisling og hva han sto for, og til sist var det de som ikke ønsket at museet skulle arbeide med dette fordi de var redd for at museet ikke ville gi Quisling den ære de mente han fortjente. De hadde altså ulike utgangspunkt for sin kritikk av den planlagte utstillingen, men felles for dem alle var at de hadde liten tiltro til at museet ville kunne lage en – etter deres mening – bra utstilling om temaet. Det ble bl.a. uttalt frykt for at ungdom ville kunne rekrutteres til nynazismen ved å besøke utstillingen, at det historiske utvalget ville bli ubalansert eller feilaktig, og at staben ved museet var feige og for *main stream* i forhold til utvalg og fremstilling. I styrets vedtak om utstillingen sto det at styret skulle lese og uttale seg om utstillingstekstene underveis i prosessen. Da dette ble gjort, gikk enkelt personer til media og kalte planene og tekstene bl.a. for skamløse og amatørmessige.

Oppsummert kan den eksterne interessen og alle motkreftene beskrives som svært belastende for prosjektgruppen og resten av museets stab, som hadde tatt på seg et krevende oppdrag. Det ville ha vært politisk korrekt å si at all debatt og kritikk underveis betød mer refleksjon i museet, og dermed en bedre utstilling. Totalt sett må jeg nok konkludere med det motsatte. Motkreftene virket energitappende og demotiverende, og påvirket konseptet på en negativ måte. Motstanden medførte at de mest kontroversielle problemstillingene, de mest utfordrende samarbeidspartnerne og de mest vågale grepene ble lagt til side for å skape minst mulig uro. Mange vil si dette var feigt og til dels ødeleggende for utstillingen. Jeg vil si det var nødvendig for å klare å gjennomføre prosjektet.

Motkreftene påvirket også utstillingens innhold på en annen måte. Økonomien ble sterkt lidende i og med at sponsorer, både offentlige og private, vegret seg for å bidra til et slikt problematisk prosjekt. Den eneste

eksterne bidragsyter som deltok med penger til selve utstillingen, var stiftelsen Fritt Ord. Deres støtte var da også nettopp begrunnet i utstillingens fokus på et vanskelig tema. Motkreftene var også medvirkende til at selve utstillingsarbeidet ble svært vanskelig, med en langdryg innledning og kort tid til gjennomføring. Dette påvirket uten tvil utstillingens kvalitet.

Det mest positive som kom ut av all avisskrivingen, radiodebattene og TV-innslagene, var at utstillingen fikk mye gratis markedsføring. I 2007 var Quisling-utstillingen på Telemark Museum en av de mest omtalte utstillinger i norsk presse. Også utenlandske aviser fattet interesse og skrev om utstillingen og det problematiske arbeidet med den. En sideeffekt var at ettersom utstillingen var så mye omtalt i media og i museums kretser i mange år før den åpnet, var «lufta gått litt ut av ballongen» da den endelig var en realitet. Folk var blitt litt lei av debatten, temaet og til dels hele utstillingen.

Kritikkene av den ferdige utstillingen viste seg i hovedsak å være positive. «Stramt og tankevekkende», «fenomenalt», «gir større perspektiv», var ord som ble brukt i avisenes overskrifter. Noe negativ kritikk kom imidlertid også, bl.a. mente enkelte at museet blandet sammen offerrolle og fremstilte Quisling som skadelidende på lik linje med krigens ofre. Jevnt over tyder likevel mye på at vi klarte å lage en balansert utstilling som belyste problemstillingene på en god måte. Tilbakemeldingene fra skolene som brukte utstillingen i undervisningen, og ungdommene og andre besøkende som skrev ned sine inntrykk på veggaviser i utstillingen, ga oss en indikasjon på at vi langt på vei nådde målsettingen med arbeidet.

Gjennomføring

Medlemmene i prosjektgruppen hadde en klar rollefordeling. En historiker med høy kompetanse på tema og tidsperiode sto for det faglige innholdet og valg av historiske problemstillinger. Prosjektlederansvar og formidlerperspektivet ble ivaretatt av museums pedagog. Vedkommende ble i prosjektperioden fritatt fra alle andre oppgaver på museet. Utforming og utstillingstekniske grep ble valgt av museets utstillingskonsulent. Han hadde også ansvar for å hente inn hjelp fra museets håndverkere og andre som kunne bidra med ulike praktiske løsninger. Men han kunne

ikke fritas for andre oppgaver, for 17. mai 2007, to dager etter åpning av Quisling-utstillingen, åpnet Telemark Museum en stor historisk utstilling i forbindelse med byjubileet i Porsgrunn. Dette viser utfordringene til et konsolidert museum; det er mange anlegg, mange utstillinger og mange forventninger som skal møtes. Å prioritere og å velge bort kan noen ganger være vanskeligere enn å gjøre selve jobben.

Min egen rolle i prosjektgruppen var farget av utstillingens kontroversielle karakter. Det var viktig for meg, som museets direktør, å være inne i de ulike diskusjonene og å være med på de ulike valgene som prosjektgruppen måtte foreta. Selv om det var utformet en markedsføringsplan for utstillingen og prosjektleder sto for mye av pressearbeidet, var det viktig at jeg, som direktør og ansvarlig for museets formidling, følte jeg kunne stå rakrygget i alle diskusjoner, at jeg var trygg på den faglige forankringen og på de mange prioriteringer som ble gjort underveis i prosessen. Mye av debatten var det naturlig nok jeg som frontet. Det er også jeg som har fulgt opp de mange henvendelsene om utstillingen i etterkant.

Veldig mange av valgene om innhold og utforming ble tatt av gruppen som helhet. Blant annet landet vi tidlig på noen overordnede grep i selve presentasjonen. Disse grepene var innledningsvis å vise Quislings biografi; hans familiebakgrunn, oppvekst, utdanning, yrkesvalg og politiske karriere. Naturlig nok var det sterkt fokus på krigsårene. Hans handlinger i disse årene ble kommentert både av støttespillere og motstandere av regimet. Deretter fokuserte vi på konsekvensene av hans valg, situasjonen for enkeltmennesker og enkeltgrupper i Norge under okkupasjonen, samt satte fokus på rettsoppgjøret med forsvarers og aktorats argumentasjon.

Quisling ble fengslet og henrettet, og i en egen avdeling i utstillingen ble problematikken rundt dødsstraff belyst. Her brukte vi en av utstillingens få gjenstander, døra fra Quislings celle i Møllergata 19. Denne ble utlånt fra Norsk Folkemuseum.

Fra dødsstraff gikk publikum videre til «refleksjonsrommet» som fokuserte på de mange kriger i verden i dag, og hvilke enorme lidelser disse påfører menneskeheten. Mange unge fortalte at nettopp denne delen av utstillingen berørte dem sterkt, og fikk dem til å se sammenhengen mellom krigen i eget land og kriger «langt borte». Prosjektgruppen hadde en del diskusjoner om hvilke grep som måtte til for å berøre dagens dataspil-

lende og krigsfilmelskende unge. Vår erfaring var at enkle, men sterke bilder og tekster var mer enn nok til å vekke reaksjon. Det som ble fortalt på museet, ble opplevd som reelt og ekte, ikke kunstig og konstruert slik ungdommen var vant til.

Det siste vi valgte å vise før publikum forlot utstillingen, var eksempler fra den store debatten: alle avisoverskriftene og «krigstypene» som var blitt utstillingen til del – burde denne typen historier vises på museum? I tillegg hadde vi tre store veggaviser som til stadighet måtte skiftes ut. Her ba vi om kommentarer, reaksjoner, tanker og innspill. Mange delte dette med oss. Ikke bare unge, men også eldre mennesker fortalte hva de tenkte. Det er nå en student ved Høgskulen i Telemark som bruker disse veggavisene i en masteroppgave om utstillingen. Hun spør seg om museet har oppnådd målsettingen om refleksjon og økt innsikt i egen virkelighet. Det er unødvendig å fortelle at vi på museet er svært spente på resultatet.

Prosjektgruppen diskuterte også gjenstanders plass i utstillingen. Et museum har normalt et materielt grunnlag for sine utstillinger. Derfor var det litt rart ikke å skulle bruke gjenstander og annen autentisk dokumentasjon for å formidle en historie. Når det gjaldt temaet vi jobbet med i denne utstillingen, kom det imidlertid inn problemstillinger som relikviefangst, og vi var usikre på om fokus på enkeltgjenstander kunne overskygge budskapet. Vi kom derfor til at gjenstandstilfanget skulle være svært begrenset, og at de gjenstandene vi valgte, måtte ha et spesielt, symboltungt innhold. Dette fant vi i den store globusen som Quisling fikk av Hitler og som stod plassert på Quislings kontor på Bygdøy. Denne ble utlånt av Norsk Hjemmefrontmuseum. Vi fant det også i gyngehesten Quisling brukte som barn, utlånt av et anonymt familiemedlem. Og i den tidligere nevnte celledøra. Alt dette var iøynefallende gjenstander – gode symboler på Vidkun Quislings barndom, på hans politisk virke og på konsekvensene av hans handlinger.

«Spin off-produkter»

I planleggingen av selve utstillingen var det naturlig å ha sterkt fokus på læreplanene og skolenes behov for vårt arbeid i sin undervisning. Dialogen med skolene, både med lærere og elever, var derfor tett også i planleggings-

arbeidet. Målgruppen, unge mellom 14 og 20 år, ble hentet inn for å gi innspill til prosjektgruppa. Dette viste seg å være svært nyttig for resultatet.

Det var riktig å arbeide så tett opp mot skolene. Vi ser at de aller fleste unge som kom til utstillingen, kom sammen med klassen sin og lærerne sine. Antallet unge som kom alene, uten voksne, var forsvinnende lite. Motsatt erfaring har vi med nettstedet www.quislingutstillinga.no, laget av Tor Anders Gustavsen for museet, som kanskje kan ha nådd en litt bredere gruppe. Likevel har vi også her en indikasjon på at de fleste har brukt nettstedet i forbindelse med skolearbeid. Selv i dag, flere år etter at utstillingen stengte, vet vi at flere lærere bruker nettsiden i sin undervisning.

Selv om utstillingens målgruppe var ungdom, var det store antallet enkeltbesøkende godt voksne mennesker. For å møte deres interesse for utstillingens tema arrangerte museet vinteren og våren 2008 en forelesningsrekke. Historikerne Hans Fredrik Dahl, Terje Emberland og Odd-Bjørn Fure var forelesere. Disse forelesningene var svært godt besøkt.

Avslutning

Telemark Museum er svært bevisst på sin samfunnsrolle og på myndighetenes ønske om at museene skal bidra til kritisk refleksjon og samfunnsansvar. I all vår formidling er disse problemstillingene med, både i planlegging og gjennomføring. Etter at vi tok ned Quisling-utstillingen i 2008, har vi imidlertid ikke vært så tydelige på dette i vår produksjon av utstillinger. Det er mange grunner til det. Personalsammensetning betyr mye; andre store oppgaver og utfordringer knyttet til økonomi i forbindelse med utstillinger spiller selvfølgelig også sterkt inn. Men erfaringene vi hentet fra arbeidet med Quisling-utstillingen, ligger der som en verdifull ressurs. Kanskje er vi nå kommet så langt at vi igjen kan ta sjansen på en ny, dristig storproduksjon?